

A JÖVŐVEL NEM RENDELKEZHETÜNK*

(KÜRTI LÁSZLÓ BESZÉLGETÉSE VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓVAL)

– *Visszaemlékezve az első személyes találkozásunkra, Nyíregyházán olvastunk fel és nem mellékesen, akkor kaptad a Ratkó József-díjadat. Azóta is jó néhány rangos megbecsülésben részesültél, de valójában arra lennék kíváncsi, hogy kárpátaljaként mennyivel mondható nehezebbnek az indulásod, mint egy anyaországban élő alkotónak?*

– Az indulást illetően nincs okom panaszra, mert sorsom már középiskolás koromban, 1967-ben a kárpátaljai magyar irodalom közelébe sodort, s nagy megelégedésemre első verseimet is ekkortájt közölték a helyi újságok. Indulásom tehát akadálytalannak mondható, ám egy-két év elteltével kiderült, hogy a Kovács Vilmos baráti köréhez tartozó Forrás Ifjúsági Stúdió tevékenységét, amelynek 1967. novemberi megalakulásától tagja voltam, a szovjethatalom rosszállóan szemléli. Ennek egyszerű és érthető oka, hogy a csoport tagjainak meghatározó része nem volt hajlandó műveivel csatlakozni a szocializmus eszméit dicsőítő nagy, közös kórusához. E körülményre az illetékes hatalom egyhamar talán fel sem figyelt volna, ha nem lép közbe a hivatalos irodalompolitika helyi korifeusa, a magyar nyelvű *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője, Balla László. A közte és a Kovács Vilmos közötti korábbi (személyes és szakmai eredetű) ellentétek ekkorra már kibékíthetetlenül lettek, s Balla helyzete magaslatát kihasználva azzal állt bosszút nemes ellenfelén, hogy a Forrás fiataljainak írásait apolitikussággal, a szovjet társadalomtól való elidegenedéssel, majd mindezek csúcsaként a burzsoá nacionalizmus vádjával illette. A *Kárpáti Igaz Szó*ban 1971. augusztus 20-án névtelenül közzé tett *Elidegenedés?* című harcos hangvételű bírálatának lavinaszerű következményei lettek. A válaszként megfogalmazott, s a kárpátaljai magyarság kétszáznál több tagja által aláírt *Beadványunk* egyben magyar közösségünk polgárjogi mozgalmának kezdetét is jelentette. A KGB közben tette a dolgát, a megtorlás áldozatai csakhamar ismertté váltak. Kovács Vilmost és S. Benedek Andrást szerkesztői, Fodó Sándort, a Kárpátaljai Magyar

* A beszélgetés tövidített változata a Magyar Napló 2016/9. számában jelent meg.

Kulturális Szövetség későbbi első elnökét egyetemi tanári állásából bocsátották el, engem pedig – főként az aláírásgyűjtésben való részvételemért, de a *Tiszatáj* 1972. évi januári számában megjelent verseimért a hetedik szemeszter lezárása előtt csaptak ki az Ungvári Állami Egyetemről. Néhány hónapos gyári, kemény fizikai munka, majd májustól két éves katonai szolgálat várt rám, és mindezeket halmazati büntetésként nyolc év szilencium is megtehető. Ennek idején – talán az Ég akarta így – írni is képtelen voltam. Ebből a helyzetből nem volt egyszerű talpra állnom, de egyáltalán nem kárhoztatom érte a gondviselést, mert végső soron a folytatáshoz nélkülözhetetlen erkölcsi tőkém is ezekből a megpróbáltatásokból származik.

– *Napi küzdelmeid hogyan hatottak ki a költészetedre?*

– Aki valamelyest ismeri a mai Kárpátalja demográfiai viszonyait, tudja, hogy míg az ukrán-magyar államhatár menti falvak lakossága túlnyomórészt még ma is színmagyar, városaink (Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, Huszt) esetében a magyar elem már csak 10 % körül, vagy ennél is elenyészőbb arányban van jelen. S aki a korábbi, háború előtti statisztikákra is emlékszik, csak kesereghet azon, hogy már maga Beregszász is csak felerésztt magyar. Fentebb említett néhai barátom és kiváló pályatársam, S. Benedek András már 1971-ben a következő négy verssorban foglalta össze helyzetünket: „Apáink csak nevet, gőgöt, / de hazát nem hagytak örökölni. / Papjaink is csak jó tanácsot: / tanulj tótul, törökül.” Sorsunk ennél igazabb, tömörebb és kifejezőbb jellemzését én el sem tudom képzelni, s ami pedig a török nyelv említését illeti, azt mondhatom, hogy Béni (így hívtuk) a jövőre nézvést is telibe talált. Ily módon tehát kárpátaljai magyarnak lenni annyit jelent, mint naponta – a hivatali ügyintézésben, a jogi és gazdasági kérdésekben, a közoktatásban, s az egészségügyben is – megküzdeni a nyelvi akadályokkal, s ezzel együtt járóan, alkalmanként lenyelni a többségi nemzet egyes képviselőinek érzéketlen, durva, szemrehányó megjegyzéseit. A kérdés második részére válaszolva szokatlan módon én is kérdezek. A költő mivel különb, mennyivel van kiváltságosabb helyzetben, mint az átlagember? Sommásan, röviden: semmivel. Ha azonban feltételezzük, hogy öntudata és a kisebbségi létből fakadó érzékenysége az átlagemberének többszörösét is elérheti, azt kell mondanunk, hogy az utóbbi évek demográfiai hanyatlását, ebből eredően pedig a még úgy-ahogy hozzánk kötődő földrajzi léttér fokozatos, kényszerű átengedését végignézve a poklok poklát kell megélnie. Ki bátorodik ezek után a komor, borúlátó poétai magatartást avítnak, túlhaladottnak ítélve a költő fejére olvasni? Tisztaban vagyok vele, hogy történelmi- és közelmúltunk nagy sebei ott éktelenkednek verseim

testén, és nincs az a plasztikai stilszta, aki azokat eltüntethetné. „Sorsomhoz szabott síri ágy a felnégyelt Haza” – borongok Adyval, „Biccen a szó már a száj szögletén” – teszem panaszba Illyés Gyula fejfája előtt, hisz „...csak a holdról hull a hó / ott, ahol zúg / az az egy folyó” – állapítom meg az *Összefoglalásban*. S hogy miért? Történelmünk „íveit az Úr angyala írja, /de sokszor a Sátán lehel rá pecsétet” – próbálok tanítani fiamat halotti beszédeink új, általam fogalmazott változataiban, ám ezzel legyen is elég a valóban nyomasztó, ám a maguk helyén máig időszerű idézetekből.

– *Változott-e valami az elmúlt évtizedekben a magyarok megbecsülése, biztonsága tekintetében Kárpátalján, gondolva a múlt évi besorozásokra is?*

– Nagyon jól jött ez a kérdés, mert így legalább vethetünk néhány derűsebb pillantást is a jövő felé. Az teljesen egyértelmű, hogy a KMKSZ 1989-es megalakulása óta a kárpátaljai magyar közösség szerepe a megyei szintű hatalmi körök és a többségi ukrán (ruszin) lakosság szemében is jelentősen felértékelődött. Az ukrán hatalmi szervek és politikai pártok elsősorban a kárpátaljai magyarok szervezettségét és politikai súlyát értékeli, az ukránok magát ruszinnak valló közössége pedig a több évszázados történelmi együttélésre (Rákóczi-szabadságharc, az 1848–1849-es szabadságharc) emlékezve majdhogynem testvérként, s az ukrán nagypolitikával ellentétben akár egy majdani lehetséges szövetségesként tekintenek a kárpátaljai magyarokra. Az utóbbi évek zűrzavaros belpolitikai eseményei, a korrupcióval velejéig fertőzött kijevei kormány tehetetlen egyhelyben topogása még inkább megerősítette az ukrán lakosságot abban a meggyőződésében, hogy a közeljövőben nem várható ebben az országban sem politikai, sem gazdasági előrelépés, így e gondolat szellemében egyre több bizalommal tekintenek Lengyelországra, Szlovákiára, Magyarországra, de még Romániára is, mivel ezekben az országokban biztos megélhetést találnak. Bármi furcsán hangzik, az ukránok körében is igen megnőtt a magyar állampolgárság, de még a magyar nyelv ázsiója is. Nagyszőlős, Huszt, Beregszász, Munkács és Ungvár magyar tannyelvű iskoláiban alig győzik elhelyezni a magyar nyelv tanulása végett beíratott ukrán gyermekeket, akik szülei már egy másfajta, talán a mi számunkra is kedvezőbb jövőben gondolkodnak. A polgárháborútól szenvedő keleti régióban most jelentősebb offenzívák nélküli állóháború folyik, s az ukrán hadvezetés jobb belátásra térve már letett a kényszersorozások szándékáról. Ehelyett a háborút is jó üzletnek tekintve, zsoldoshadsereg létrehozásán fáradozva a NATO-tagság felé kacsintgat, úgyhogy fiataljaink egyelőre nyugton lehetnek.

– Jó kapcsolatban vagyok a beregszászi alkotókkal, így tudom, hogy a tehetséggonдозásban is jelentős részt vállaltál, műhelyetekből kikerült, Kárpátját képviselő negyven körüli szerzők, akik mára egy igen erős magja és további motorja is az ottani vagy onnan működő irodalmi életnek. (Lőrincz P. Gabriella, Bakos Kiss Karcsi, Csordás Laci, Lengyel Jánosra gondolok elsőként, a legfiatalabbak között pedig Marcsák Gergely, Csorniyi Dávid, Kovács Eleonóra, Kopriva Nikolett nevét emelném ki.) Ahogyan említetted a Forrás Stúdiót és Kovács Vilmost fontosságát –, milyen hatások értek még az önálló hang, sajátos lírai Én kialakításában?

– A legtöbb fiatal, aki írásra szánja el magát, általában megpróbál valakit követni a tanulmányai során valamilyen szinten megismert klasszikusok közül. Én – romantikán nevelkedett lelkemmel – Arany Jánoshoz próbáltam igazodni, ám első verseimet, melyekért az általános végén, de a középiskolában is kiérdemeltem tanárain elismerését, későbbi, a Forrás Stúdióban megismert társaim csak megmosolyogták. Kinek higgyek hát? – futott át bennem a kérdés, de csakhamar rájöttem, hogy a társaim (Balla Gyula, Fodor Géza, Zselicki József) által felolvasott szabad versek az én próbálkozásaimmal ellentétben a kor emberének eredeti és képszerűen formált gondolataival próbálnak meg hatni az olvasóra. Ezt kell hát követnem nekem is, gondoltam, s miután nagyon hamar felfogtam az Ungváron hallott versek képalkotási technikájának „működését”, rövid időn belül megírtam két szabad verset. A Forrás Stúdió következő összejövételén ezeket felolvasva későbbi pályatársaim legőszintébb csodálkozását váltottam ki. Néhai Balla Gyula barátunk rám nézett ekkor, és a következőt mondta: „Most nagyot léptél előre. Ha még egy ilyen lépést megteszel, költő lesz belőled”. Ezt követően S. Benedek András könyveket adott a kezembe, s minden újabb versemet hozzá vittem először. Ha gyengének találta, nem sokat beszélt róla, ha viszont jónak tartotta, írógépebe papírt fűzött, és néhány perc alatt lekopogta. Így történt ez ’71 tavaszán a József Attila emlékének adózó kis munkámmal is. Amikor befejezte a gépelést, egyik példányát a kezembe nyomta, a másikat azonban kirakta zsúfolt kis konyhaszekrénye vitrinüvege mögé, és szó nélkül indultunk a legközelebbi ital-kiméréshez egy-két vodkára, kávéra. Béni mellett Kovács Vilmos volt az, aki kiváló érzékkel mutatott rá jelzőim pontatlanságaira, de említenem kell Kiss Ferenc neves irodalomtörténészt is, aki ritka találkozásaink alkalmával talán a legkülönbeket – Nagy Lászlót és Kormos Istvánt állította elem példaképül.

– *Beregszászban, nem tudom, tudsz-e róla, egyenesen „Irodalmi Atya-úrsten”-ként emlegetnek. Ami nyilvánvalóan nem csak költői, írói, műfordítói tevékenységnek köszönhető, hanem egyéb, a kánonban elfoglalt helyedre, Írószövetségi szerepvállalásodra utal és persze tehetséggondozásra fordított erőfeszítéseid miatt is!*

– Erről nem tudok, ezt még sohasem hallottam, ha azonban mégis van valaki, aki ezt állítja rólam, talán nem ismer eléggé. Főiskolai tanár koromban füleembe jutott, hogy diákjaim a vizsgáimon való elnézőbb magatartásom miatt az „áldott jó ember” állandó jelzővel emlegettek, de lapszerkesztőként ezt már nem hozhattam magammal. Itt gyakran előfordul, hogy el kell utasítanom egy-egy közlésre felajánlott munkát, de ezt minden esetben a színvonal megtartása miatt teszem. Vannak azonban makacs természetű szerzők, akik ilyenkor más fórumoknál próbálkoznak, de a színvonal más lapoknál is fontos szempont, ezért aztán általában sikertelenül. A pályakezdő fiatalok viszont, ha látom bennük a tehetséget, pártfogóra találnak bennem, s tapasztalhatják segítőkészségemet úgy a művek publikálásához való előkészítésében, mint a különböző ösztöndíjpályázataik során, ha szakmai ajánlásra van szükségük.

– *A 2002-ben (újra) alapított Együtt című folyóirat főszerkesztője vagy. Mi a felelőssége ma egy irodalmi lapnak, pláne egy kárpátaljai lapnak, az Együtt folyóiratnak?*

– Az ezredfordulóhoz érve, amikor Kárpátalján kulturális téren is felemelkedést vártunk, különböző okoknál fogva megszűntek a '90-es évektől megjelenő folyóirataink (*Hatodik Síp, Pánsíp*), így a kárpátaljai magyar irodalom ismét nyomtatott fórum nélkül maradt. A 2002-es esztendő elején Dupka Györggyel és Nagy Zoltán Mihállyal arra az elhatározásra jutottunk, hogy *Együtt* címmel új folyóiratot hozunk létre. A címadást illetően lehetett volna jobb ötletünk is, mi azonban a választással jelezni kívántuk, hogy továbbra is vállaljuk a '70-es évek elején elkezdődött, majd a szovjethatalom által félbeszakított kulturális fejlődésünk hagyományait. S hogy e szándék valós tartalmat is kapjon, alapító főszerkesztőnek S. Benedek Andrást, az egykori gépiratos szamizdat szerkesztőjét és kiadóját kértük fel, aki beköszöntőjében röviden felvázolta a szerkesztés szerinte fontosnak tartott elveit: „Ma egy alig változó, mégis új világ körülményei közt kell kultúrát építeni. És figyelni kell a környező társadalompolitikai változásokra, de az elvárásoknak nem engedhetünk. Az *Együtt* építsen minden értékes hagyományra, de ne legyen azok kiszolgáltatottja sem. Az *Együtt*

új lap. Mert nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni.” Már tizennégy éve munkálkodunk a fenti elvek szerint, s ez kellőképpen igazolja egykori lapalapító szándékunk komolyságát. Első főszerkesztőnkéntől, Nagy Zoltán Mihálytól hét év után vettem át a szerkesztés terhét, s 2012-től, mert a szerzői igények ezt diktálták, a kezdeti négy lapszámról áttértünk az évi hatra. Az *Együtt* ma azon túl, hogy a kárpátaljai magyar szépirodalom fóruma, helyet ad a képzőművészet és humán tudományosság képviselőinek is, mivel a hely- és kultúrtörténet művelése nélkül hiányos lenne a kárpátaljai magyar kultúra összképe. De mindenekelőtt mégis azt tartom a legfontosabbnak, hogy helyet és lehetőséget biztosítsunk minden egyes fiatalnak, aki tehetséggel áldottan és jó szándékkal az irodalmat kívánja művelni. E szándéknak megfelelni, a lap iránt támasztott szerzői és olvasói elvárásokhoz valamelyest igazodni nem egyszerű, de türelemmel, akár némi alkukészséggel is helytállva, tisztességgel elvégezhető feladat.

– *Mennyire látod fontosnak egy print lap működését, és mit szölsz az online lapok térhódításához?*

– Én még a régi világban, a digitális forradalom előtt nevelkedtem, s így talán nem róható fel bűnömül, hogy rokonszenvem nagy része a nyomtatott könyvek és sajtótermékek felé irányul. De nemcsak a papír tapinthatósága és a nyomdafesték illata, hanem az írott szó szentsége, azaz állandósága miatt is. Ugyanis az online közlések az én felfogásom szerint bármikor felülírhatók. Sejtésem szerint sokan gondolják ezt hozzám hasonlóan, de nem zárható ki, hogy idővel ez a hozzáállás is meg fog változni az online javára. Elismerem, hogy minden tekintetben szerencsésebbek azok a lapok, amelyek mindkét formában megjelennek, mivel mindkét olvasói igénynek és szokásnak eleget tudnak tenni. Mi egyelőre megelégszünk azval a lehetőséggel is, hogy a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján elektronikus formában elérhető és letölthető minden egyes lapszámunk. Ennek köszönhető, hogy a honlap 270 000 látogatójának jelentős része találkozhatott már az *Együttel*, s ezt a világháló oly nagy áldásának tartom, amit nem tudunk kellőképpen értékelni. Megemlítem, hogy mivel nem ismerem a hosszabb távú digitális tárolás lehetőségeit, ezért talán az én hibám következménye, hogy vannak már kiábrándító tapasztalataim, tűntek már el a gépemről szövegek, s azokat csak a nyomtatott változathól tudtam pótolni.

– *Szüleid cipőgyári munkások voltak, mennyiben tudták támogatni a továbbtanulásodat vagy engedtek jó szívvel az irodalom felé?*

– Volt egy nagybátyám, a kis Elek, aki tanítói oklevelével az első értelmi-ségi lehetett volna a családban, de a Don-kanyarban korahalott lett belőle is. Mamuka, ahogyan gyermekei szólították nagyanyámat, holtáig siratta. Apámat a háború kitörése akadályozta meg, hogy vasutasként előrejusson a pályán, így a lágerből való hazatérése után cipőgyári munkás lett, anyám pedig tanult szakmája szerint varrónő. Én egyetlen gyermekük voltam, s apám mondogatta is eleget: Ha a fiú nem viszi többre az apjánál, vagy a fiúban, vagy az apában van a hiba. Én minden lehető megteszek azért, hogy a fiam tanulhasson, s legyen belőle valaki, énám aztán ujjal senki se mutogasson. Engem sohasem kellett a tanulásra nógatni, de egyáltalán nem öltem meg magam, mert többnyire az órákon hallott magyarázatokból félig már elsajátítottam a leckét. A humán tárgyakon kívül a biológiát kedveltem még, a matematikát, fizikát, kémiát csak olyan szinten tanulgattam, hogy a minimális előmenetelhez elég legyen. Az általános vége felé apám hazajött egyszer valamelyik környező kisvárosból, s kezembe adta a Gondolat Kiadó három részes irodalomtörténetének első kötetét, a következő magyarázattal: a munkából hazatérve több ízben is azon kapott, hogy a magyar nyelvtant, vagy az irodalmi olvasókönyvet forgattam, ezért úgy gondolja, hogy *A magyar irodalom történetének bizonyára hasznát veszem majd.* Hát így kezdődött valahogy, s én csakhamar elindultam az ungvári egyetemre, hogy csatlakozzam korábban megismert Forrás Stúdiós barátaim társaságához. Ám amikor első írásaim napvilágot láttak, majd az ungvári irodalmi viták hírfoszlányai apámhoz is eljutottak, kezdeti lelkesedése, visszafogott büszkesége félelembe csapott át. Elég nagy port vert akkoriban Danyiel és Szinyavszkij szovjet ellenzéki írók pere, s az én jó apám mindenáron azt szerette volna, ha örökre leteszem a tollat. Azt hiszem, akkor nyugodott csak meg, amikor a szovjet rendszer restaurálása már lehetetlennek látszott, s engem kezdtek utolérni az elismerések.

– *Háromgyerekes családapa vagy, mennyire tartottad, tartod fontosnak, hogy a gyermekeidet, unokáidat irodalom vegye körbe, esetleg írjanak maguk is?*

– Gyerekeim már felsőfokú végzettséggel rendelkező, felnőtt korú emberek saját családdal és gondokkal, de tanárnak, írónak egyik sem készült. Annak idején a magyar irodalom legalapvetőbb műveit elolvasták, de szorosabb vonzalom nem fejlődött bennük az irodalom iránt. Ma legfeljebb az unokáimat nevelgethetném az irodalom szeretetére, ha hagynák. A Judit lányom egyik fia vonzódik ugyan a vers- és mesemondás iránt, ritmikus

szövegeket is „kitalál”, ahogyan ő nevezi a versírás kezdetleges folyamatát, de az okostelefonok gyermekeit ma már nagyon nehéz olvasásra szoktatni. Azt kellene elérni valahogyan, hogy maguk érezzenek rá az olvasás jó ízére, de erőltetni ezt sem lehet.

– *Balla D. Károly, bár nem a Forrás Stúdióból indult, de együtt indultok a pályán, ellenben a kultúrpolitikai „lapjárás” gyakran nagy távolságokat teremt pályatársak között. Néhány évvel ezelőtt, egy tábori kocsmabeszélgetésünk alkalmával nagyon szimpatikus derűvel hívtad fel figyelmemet egy Balla D. Károly-írásra, -üzenetre, aminek a célkeresztjében te voltál. Úgy tudom, nem reagáltál erre a „gestusra”, persze nem is a személyeskedés szintjén, de érdekelne, mennyire hatja át a népi és urbánus, jobb- és baloldali, nemzeti elkötelezettség által összekovácsolódott és ettől elhatárolódott, Magyar- és Ukrajnai Írószövetséget, íróértelmiséget és a mai irodalmat a különböző táborok érzülete? Személyesen hogyan látod és éled ezt meg?*

– Bár ennek az összetett kérdésnek csak a második részére kellene válaszolnom, attól tartok, bizonyos előzmények feltárása nélkül válaszom hézagossá, talán ködös is maradna. Balla D. Károllyal a '80-as évek elejéig kerültem közelebbi kapcsolatba, amikor ő már biztosan érezte magát a pályán, én pedig – egyelőre – még mindig pályán kívül voltam. Több levelet is váltottunk akkoriban, s ezek nagy részét máig megtartottam. Ma, ha valaki rákérdezne, ezekkel tudnám igazolni, hogy mennyire más volt még a véleménye a kárpátaljai magyar irodalom szereplőiről jó harminc évvel ezelőtt. Hanem az ezredforduló táján arra az igazságra jutott, hogy csakis a szabadabb, mindenfajta közösségi kötöttségektől mentes szövegalkotás vezethet az üdvösségre, s attól kezdve temetni kezdte egészében a kárpátaljai magyar irodalmat, de leginkább azt a fajta költészetet, amely a szülőföld, az anyanyelv, a nemzetudat és az ezekhez kapcsolódó isteni gondviselés témáival foglalkozott. Első, pályatársait lejárató akciójára a magyar írók keszthelyi találkozásán került sor, ha jól emlékszem – 2000-ben. Gusztustalan! – jegyezte meg a hallgatóságból egy tekintélyes, ma már Kossuthdíjas költőnk. Nem akarsz neki válaszolni? – nézett rám kérdőn. Azt hiszem, csak inteni tudtam a nem-et, mert felfoghatatlan, példátlan volt, amit kollégánk pályatársaival szemben művelt, de ő mindezt, mint később ismételtette, csakis a kárpátaljai magyar irodalom orvoslása, jó irányba terelgetése érdekében tette. S tett még egy-két kísérletet, hogy személyesen engem is jobb belátásra bírva a liberális térfélre állítson, de – én haszontalan, hajthatatlan – e tekintetben tárgyalni sem voltam hajlandó. Néhány éve –

az ő tálalása szerint a Nyíró-ügy miatt, de szerintem anélkül is megírta volna – hosszú, részletekbe mélyedő anyagot tett közzé rólam a világhálón, melynek már címében azzal téveszti meg az olvasót, hogy engem Kossuth-díjasnak nevez. Az alcímre azonban (*Mert ez a kormány megadja neki, ahogyan illegeti magát*) már kevesebben figyeltek, ám ezt a fölöttébb „kedves” megjegyzését később talán maga is túl otrombának tartotta, ezért a jelenleg olvasható változatból már törölte. A továbbiakban aztán előadja, hogy hányszor, hogyan próbált békítgetni, míg arra a következtetésre jutott, hogy hasztalan volt minden fáradozása, mivel én verssel adóztam az általa fasisztának tartott Nyíró József emlékének, s ezzel – legalábbis az ő szemében – kiírtam magam a magyar irodalomból, s mindezek tetejében még nacionalista is vagyok. Hogy az *Úz Bence* és a *Kopjafák* jobbnál jobb novelláinak írója fasiszta, én pedig nacionalista lennék? Erre aztán nincs, és nem is lehet válasz, mert az csak hiábavaló és ostoba magyarázkodásnak tűnnék. Annyit viszont talán érdemes mégis megjegyezni, hogy sok, valóban dicsérnivaló képessége mellett BDK-nak csapnivaló a memóriája. Én mindenesetre emlékeztetném tudatosan szocialista elkötelezettségű pályakezdésére, de a Balla László '50-es évekbeli, Sztálint magasztaló ódáira is. Remélem, ennek felemlgetése – a fentiek tükrében – senki szemében sem minősül személyeskedésnek.

Ilyen tapasztalatok alapján mit feleljek magára a kérdésre, azaz a jelenlétre, amely tudomásom szerint a XIX. század utolsó negyede óta fordítja egymással szemközt, s osztja táborokra az irodalom és más művészeti ágak művelőit? Leegyszerűsítve azt mondhatom, hogy nemzeti, vallási vagy eszmei-ideológiai alapon szerveződő párhuzamos társadalmak – bár ez a meghatározás csak napjaink nyelvi megfogalmazása – már régebben is léteztek, ezek pedig szükségszerűen saját kultúrákat és identitásokat hoztak létre. Azt azonban el kell ismerni, hogy e folyamattal elkerülhetetlenül – a magyar irodalmi élet javára – emlékezetes és tanulságos viták is születtek. Emlékeznünk kell Arany János szép, igaz versbe foglalt szavaira, melyekkel fiatal, kozmopolita eszméket népszerűsítő pályatársának, Reviczky Gyulának válaszolt: „Légy, hogyha bírsz, te világgöltő, / rázd fel a rest nyugatot. / Nekem áldott az a bölcső, / mely magyarrá ringatott.” Később, a szocialista forradalmak idején kissé megújulva az internacionalizmus nevében jelentkezik az előzővel rokon eszme. A szocialista Palágyi Lajos ekkor így fakad ki: „Magyar, ki honát megveti, / s mindazt, ami nemzeti, / mindegyre csíp, mindegyre mar, / ó, az még nem nemzetközi, csak rossz

magyar.” A nemzetköziség viseletében feltűnősködő „rossz magyar” alakjában könnyen felismerjük 20. századi történelmünk tipikus szereplőit. Ők azok, akik átvészelve a társadalom különböző válságait, mint második világháború utáni történelmünk szemléletes példái is mutatják, a változások idején úgy a gazdaságban, mint a politikában s a kultúra területén is szerepet követelnek maguknak. Ekkorra a népi-urbánus viták is lecsendesedtek, de inkább azt mondanám, hogy csak hibernálódtak, mert a rendszerváltozáshoz érve, amikor a magyar társadalom ismét választút előtt állt, némi képp más formát öltve, újból felerősödtek. Ma a liberalizmussal társult globalista eszme toborzó hatásáról beszélhetünk, amely a nemzeti gondolkodással, a nemzettudatot ápoló, a közösségi problémákat felvállaló irodalommal szemben létrehozta jól megerősített, jelentős elméleti, kritikai és médiatámogatással rendelkező táborát. A szembenállás olykor valóságos küzdelemnek látszik, s a szóvivők igen gyakran alkotóik jelentős szellemi-intellektuális fölényét hirdetik. Ennél azonban sokkal fontosabb számukra az állami és a más egyéb tőkeforrásokból táplálkozó mecénatúrák fölötti rendelkezés megszerzése, ami ha nem megy egyszerűen, felerősödik újra a mocskolódás, a szembenállók lejáratása. Mindenki érzi és tudja, hogy nem kellene így lennie, de az is nyilvánvaló, hogy megnyugtató módon változtatni ezen egyhamar lehetetlen. Én úgy gondolom, hogy a mű esztétikai értéke táboroktól független, időtálló tényező, ezért minden egyéb szempontnál előbbre való. Erre kellene figyelni, s nem arra, ki honnan, kinek az udvarából való és mennyiért. Szerintem – Kárpátaljánál maradva – Balla D. Károly versei, regényei és esszéi, Berniczky Éva remek prózája éppen úgy az egyetemes magyar kultúra értéktárát színesítik, mint Füzesi Magda, Bakos Kiss Károly költészete, Nagy Zoltán Mihály kisregényei, Bartha Gusztáv novellái. S mondhatnám még tovább, azonban elég. Ali majd haragunni fog érte.

– A Szovjetunió széthullása milyen lehetőséget kínált a határon túli magyarság számára általában, számodra, számotokra szépirodalmi és kultúrpolitikai kibontakozás tekintetében?

– Még jól emlékszünk a szovjetrendszer utolsó éveire, s arra, hogy '87 táján már előrelátható volt a birodalom sorsa. Ám amikor mégis bekövetkezett a nagy összeomlás, az mégis mindenkit felkészületlenül, váratlanul ért. Még egyben volt az ország, de érdekvédelmi szervezetünket, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget létrehoztuk és terveztük az autonómiát, ám azzal, hogy a megye irodalmárait és más művészeit egybefogó Jó

zsef Attila Alkotóközösséget a nagy eufóriában hagytuk felbomlani, nagyot vétettünk magunk és a kultúra ellen. A kívülállók közül sokan azt hitték, hogy az írószaltalíók mélyéről végre előkerülnek a nyilvánosság elől elzárt kéziratok, de az írók maguk sem számítottak ily hirtelen jött szabadságra, s a fiókok szégyenszemre üresnek bizonyultak. Létrejött viszont első folyóiratunk, a *Hatodik Síp*, majd az ugyancsak rövid életű *Pán-síp*, és körülöttük mégiscsak elindult valami kis szellemi pezsgés. A kárpát-aljai magyar lakosság 1944-es sorstragédiáját, melynek tényszerű feltárását egyik nagy feladatunknak tekintettük, Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* c. kisregényében, az újabb kori magyar irodalom egyik remekében dolgozta fel. Az utolsó óra parancsát követve fellendültek a népköltészeti-néprajzi gyűjtések, a könyvkiadók működésének köszönhetően fontos helytörténeti munkák láttak napvilágot, s magyarságunk a kultúra minden területén kezdett magára találni. Engem – ellenzéki múltamra való hivatkozással – magával rántott a helyi nemzetiségi politika, s tíz éven át alig maradt energiám, hogy nevemet az irodalmi köztudatban fenntartsam. Más írók – Csoóri, Csurka, Csengey, Dobos, Duray, Göncz, Sütő, Markó s persze Havel – is ezt tették, amíg az úgynevezett „profi” politikusok színre nem léptek. A mór aztán már mehetett.

– *Mely verseidet tartod áttörő erejűnek az ilyen irányú politikai szorongatottságból eloldó erejűnek és költészeted szempontjából meghatározónak?*

– Nem hiszem, hogy az én feladatomban lenne verseim rangsorolása, de hamisan szólnék, ha azt állítanám, hogy műveim értékét, mások általi megítélését nem tartom számon. Bizonyára kegyelmes volt hozzám a Teremtő, mert írhattam néhány, a teljes Kárpát-medencére számított magyar nyelvterületen ismert és közkedvelt verset. 1983-ban keletkezett az *Útban Törökország felé* című versem, amelyben Mikes Kelemen bőrébe bújva teszem panaszba mindkét magyar haza elvesztését, összevetem a bujdosók sorsát a határokon túlra sodródott magyarokéval és faggatom a tenger kifürkészhetetlen távlataiba temetkező sorsot. Egy konferencia szünetében megkért egyszer valaki, hogy mondjam el ezt a verset. Sokszor mondtam már, elég jól tudom, hát elmondtam. Ekkor felemelkedett valaki kávéja élvezetéből, szót kért és elmondta, hogy évekkal előtte egy székelyföldi kirándulás éjszakába nyúló poharazgatása közben felállt az egyik helyi ember, és elszavalta ugyanezt a verset. Miután hallgatói elismerően bólogattak, valaki rákérdezett a szerzőre. A nevét nem tudom, de valami 19. századi – hangzott a bizonytalan válasz. S valami nagyon hasonló élményben lehe-

tett részem, amikor 2001 tavaszán az árvíz következményeit méregető emberek közül behívtam egy kisebb csoportot a házukba, egy forró teára. Előkerült a szeszecskó, az asztalra a frissen főtt csülkös bableves, s az ismerkedő beszélgetés közben az én személyemre is vetődött némi fény. Ekkor az egyik vendég felállt, és elmondta az *Ady alkonya* című versemet. Ez a költemény, valamint a fentebb említett *Útban Törökország felé* szülőföldem középiskoláiban már régóta tananyag. Kívánhat az ember ennél többet? Igen népszerű még ezek mellett az *Illyés Gyula fejfája előtt* (1984), a *Téli táj koporsóval* (1985), az *Összefoglalás* (1990), a *Sikoly és sóhaj* (2012), a *Képeslapok Genovából* (2015), s megemlítem végül a *Változatok a halotti beszédre* (2009) című oratóriumot, amelyet Görömbei András a magyar költészet új *Halotti beszédeként* tartott számon, kritikusaik pedig egyöntetűen legkiemelkedőbb munkámként jelölik meg. A felmérhetetlen módon, globális szinten szaporodó környezeti katasztrófákról, a család és a nemzet fokozatos fogyatkozásáról, végül az alkotó ember, a személyiség elkerülhetetlen válságairól beszélek benne. A mondanivaló, az üzenet kiemelése tekintetében már a szovjet időkben sem menekültem a sorok közé, igyekeztem mindig, mindenki számára érthetően és egyértelműen beszélni.

– *Egyetemista éveid alatt népdalokat, népballadákat kezdtél kutatni, gyűjteni, mikor jöttél rá, hogy valójában a népdal, saját költészeted melegegye is egyben?*

– E téren minden a folklór tantárgyat lezáró népköltészeti gyűjtéssel kezdődött 1969 nyarán. A gyakorlatra tanárnőnk megjelölte a műfajonkénti mennyiségi normákat, majd egyszerűen, mindenféle útmutatást mellőzve eleresztett bennünket. Az első napok sikertelenségei után magam jöttem rá, hogy a rákérdezéssel sokkal jobban haladok, különösen a népballadák gyűjtésében, ehhez azonban előbb meg kellett ismerni az Észak-Keleti Felvidék népballadatípusait. A gyűjtés már ezen a nyáron szép eredményeket hozott, én pedig szó szerint beleszerettem az epikát, lírát és drámát egyaránt tömörítő műfajba. A következő nyáron már a Forrás Stúdió szervezésében, egy falujáró program keretében, kerékpárokkal, sátrakkal indultunk el az ugocsei Tiszahátra, aztán többéves kimaradást követően a '80-as évek közepén végeztem többnyire ellenőrzésszerű gyűjtéseket, amikor elhatároztam, hogy a kárpátaljai balladakincset kötetbe rendezem. Nagy és hosszadalmas munka volt ez, azonban megérte. Megérte abban a tekintetben is, hogy a népköltészet hangulatvilága, különleges nyelvi íze tudatomon kívül, akár tetten érhetően is, beleszervesült a

költészetembe. Nincs kizárva, hogy olvasóim közül sokan pont ezért a kissé szimbolizáló és archaizáló, szürrealista színekkel átítatott, enyhén elbeszélő stílusért kedvelik verseimet.

– *Ruszin népballadákat is fordítasz. Mennyire érzed beépíthetőnek egyes elemeit saját költészetedbe ennek a népi világnak?*

– Felsőfokú tanulmányaim idején kezembe került V. P. Lintur ungvári folklorista kárpátaljai ukrán (valójában ruszin) népballadákat tartalmazó gyűjteménye, s miután a magyar balladákat már egészen közletről ismerem, a nyelvi, pontosabban a tájnyelvi nehézségek ellenére ezekkel is barátkozni kezdtem. Nem sok mindent tudtam még az interetnikus kapcsolatokról, de rögtön ráéreztem, hogy csakis népeink többszázados együttélésével magyarázható a kárpátaljai ruszinság népballadáinak a magyar anyaggal való sok tartalmi és motívumbeli hasonlósága. Később, úgy az ezredforduló táján, egy kicsit jobban belemélyedtem az igen gazdag ruszin balladaanyag tartalmi elemeinek tanulmányozásába, s fokozatosan huszonhat olyan balladatípust különítettem el, amelyek a magyar népballadával nyilvánvaló párhuzamokat mutatnak. Ezek közül a legfontosabbak: a *Csudahalott*, a *Két kápolnavirág*, a *Zsivány felesége*, az *Idegenbe férjhez adott lány* (másképpen: *Kényszerített menyasszony*), *Az elcsalt menyecske*, *A három árva*, *A halott vőlegény* stb. Közben fordítani kezdtem Lintur szinte teljes anyagát, s valamivel később elvégeztem e típusok összehasonlító vizsgálatát is. Ez a tanulmány lett későbbi doktori értekezésem alapja. Hogy hatott-e rám a ruszin népköltészet? Bár ezt a kérdést még senki sem vizsgálta, azt hiszem, egy-egy markánsabb ruszin népköltészeti motívum, egy-egy hasonlat vagy metafora – csakis verseim színesebbé festése végett – átlopakodhatott a költészetembe.

– *Kényszerbesorozásod után komoly katonaeveket kellett elszenvedned. Katonaregényedben mennyire támaszkodsz személyes élményeidre, mennyire aktualizálhatók ezek mai társadalmi életünkre?*

– Az én ifjúságom idején a katonai behívó felülbíráhatatlan volt, akár az ítélet, így hát meg sem próbálkoztam kibújni alóla. Az ukrainai Berdicsev városában tankistának, pontosabban vezetőnek, gépésznek képeztek ki egy akkor még igen korszerű légvédelmi rendszer lánctalpas járművére, majd a fél éves képzés után maradt másfél esztendőre az NDK-ba irányítottak. Mindenki tudja, hogy a katonai szolgálat sehol sem üdülés, de az én helyzetem, amelyet – idegen hangzású nevemet, nemzetiségemet, latin betűvel írott és kapott leveleimet alapos gyanúval méregető katonatársaim sem voltak

képesek felfogni, fölöttébb abszurd volt. Viszonylag hamar megértettem, hogy a sok esetben értelmetlenül adott parancsok lényege a katona feltétlen engedelmségre nevelése, hogy eszébe se jusson az utasítást értelmezni vagy felülbírálni. Eleinte még lázadoztam ellene, aztán felfogtam, hogy elég csak bölintani, úgy tenni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, s akkor egy időre nyugton hagyják az embert. Harminc évig tartó érlelődés után katonaeletem néhány érdekesebb epizódját megírtam, s 2004-ben a *Kortárs* ezeket leköszölte. Barátaim – a rádiós Antall István, Szakolczay Lajos, majd Ilia Mihály is – arra ösztönöztek, hogy írjam meg egyben katonaságom történetét. A *Tábori posta* címmel végül 2011-ben megjelent regény elsősorban a seregben eltöltött két esztendő személyes eseményei alapján készült, de a laktanyai élet egyhangúságának oldására belecsempészem polgári életem utóbbi időszakának fontosabb mozzanatait is. Fiktív részletek, hosszabbra szőtt álmok is tarkítják a szöveget, s ami végképp nem maradhat ki egy fiatalember életéből, az a szerelem, amely félbeszakítottan nagyon fájdalmas, de ugyanakkor is boldogító tud lenni. Regényem elsősorban a korosztályom, esetleg a néhány évvel előttem járók számára lehet érdekes olvasmány, de a fiatalabb olvasók, különösképp a világot járók számára is lehetnek hasznosítható üzenetei. Arra gondolok, hogy az idegen, már-már ellenséges környezetben is meg kell tanulni alkalmazkodva is helytállni, hogy az elszenvedett sérelmekre ne a bosszú gondolata legyen az első, mert egy régi, de igaz szólás szerint emberek vagyunk, s tegyük hozzá – annak is kell maradnunk.

– *Készülő életrajzi regényedről mit tudhatunk meg előzetesen, mennyire használja az életed valódi tereit, hol hajlik el, elhajlik-e a valóságtól, önmagad megértetése érdekében?*

– Miután a *Tábori postában* ifjúságom számos részlete feltárult, s a jelenről a számos interjú mellett egy kismonográfia is beszél, úgy gondoltam egyszerű, már csak a gyermekkor emlékezetesebb részleteit kell megírnom. Egy determinista nézet szerint ugyanis a gyermek életének első három éve alatt minden olyan esemény megtörténik, amely későbbi életében meghatározó fontosságú. Akár elfogadjuk, akár nem, én úgy látom, hogy nem lesz haszontalanul elpazarolt idő, amelyet korai gyermekkorom felidézésére fordítok. Elsősorban az apai nagyszülők tiszaujlaki házáat, a családot, a szomszédokat, rokonokat, a vásártéri gyerekek alakját hívom elő az évtizedek hordaléka alól, s teszek néhány kísérletet az '50-es, '60-as évek társadalmi, gazdasági és politikai légkörének érzékeltetésére legalább

olyan szinten, amennyi mindebből egy ugocsai község lakosai számára fel-fogható. Egy olyan világot és kort idézek tehát fel, amely a ma fiataljai számára ugyan már történelem, de még viszonylag megérthető és összevethető a jelenrel. A *Vásártér* című önéletrajznak – erről még sehol nem beszéltem – már fonódik egy második szála is, mégpedig az anyám utolsó éveinek, betegségének néhány lényegesnek tekintett eseménye. Ezt a szálat, tehát az anyám történetét az olvasó számára is érzékelhető időlagútnak tekintem, s ezen át ingázom a múlt és a jelen idősíkjai között. Végül is ennyi az, amit az időből magunkénak tudhatunk, de a múlttal már nem, a jövővel pedig még nem rendelkezhetünk.

